

Ковшар А.Д.

студентка,

Науковий керівник: Козаченко А.І.

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри,

Полтавський юридичний інститут

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СПАДКОВЕ ПРАВО МІЩАН ЗА ПЕРШИМ І ДРУГИМ ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ 1529 І 1566 РР.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної правової науки важливе значення мають дослідження джерел права, які діяли на українських землях на всіх етапах українського державо та право творення. Одним з таких найбільш продуктивних періодів в історії був період перебування України в складі Великого князівства Литовського, оскільки після розпаду Київської держави та занепаду Галицько-Волинського князівства суспільно-політичний розвиток українських земель надзвичайно тісно пов'язується з Великим князівством Литовським, тобто багатонаціональною феодальною державою, до складу якої входили литовські, білоруські, українські та окремі російські землі [1, с. 131]. Суспільні відносини в цей час регулювалися насамперед Литовськими Статутами.

В першу чергу варто зазначити, що у правовій системі Великого князівства Литовського спадкове право стало самостійним інститутом цивільного права лише після прийняття Литовських статутів [2, с. 102]. Тобто, можна сказати, що як підгалузь цивільного права – спадкове право оформилось внаслідок закріплення відповідних норм в Першому Литовському статуті 1529 року.

Вже в Першому Литовському статуті держава приділяє спадкуванню значну увагу. Новелою у галузі спадкового права міщан було те, що у Литовських статутах було передбачено спадкування за законом і за заповітом. Під час спадкування за законом до спадкування залучалися ті особи, яких законодавець називав спадкоємцями. Спадкоємцями визнавалися діти, онуки, правнуки й інші кровні родичі спадкодавця [3, с. 37].

У Першому Литовському статуті норми про спадкування знаходяться у Розділі 5 «Про опіку». Так, у статті 2 зазначеного розділу вказується про притягнення неповнолітніх дітей до суду у справах про маєток, який був наданий у спадок по батьківській або материнській лінії. Стаття 4 говорить про обов'язок опікуна зберегти

майно, яке отримано в спадок дітьми про яких він опікується. Стаття 9 зазначає, що у разі смерті «душоприкажчика» чи опікуна, котрий мав виконати заповіт, ця справа щодо виконання може бути доручена іншому опікунові. Повноваження щодо заповіту переходять до властей, які повинні довести до кінця виконання заповіту у відповідності до волі заповідача. З вищезазначених норм Першого Литовського статуту, можна зробити висновок, що держава взяла на себе обов'язок щодо виконання заповіту у випадку непередбачуваних обставин [4, с. 71].

Тобто, Перший Литовський Статут гарантував міщанам право на заповіт. Це право за Першим Литовським статутом фактично урівнювало міщанина зі шляхтичем.

Проте, вже за Другим Литовським статутом, спадкові права для міщан обмежувалися. Це було зумовлено тим, що встановлювалися обмеження передачі майна за заповітом для міщан непривілейованих міст, тобто таких, які не були наділені магдебурзьким правом. Як наслідок, на відміну від шляхти, міщани цих міст могли вільно заповідати лише третину свого рухомого майна, а дві третини мали переходити до дітей, якщо ж міщанин був бездітний, то така частина переходила до пана. У королівських містах майно міщанина, який помер і не залишив спадкоємців, переходило до короля [5, с. 16-17]. Метою такого обмеження було піклування держави про належне відправлення повинностей непривілейованими станами, до яких відносились міщани [4, с. 74].

Отже, можна стверджувати, що спадкові права міщан за Другим Литовським статутом суттєво обмежуються, що свідчить, про домінуючу роль шляхти в суспільному ладі держави.

Спадкування за законом, згідно з Литовськими Статутами, здійснювалося відповідно до черг спадкоємців. Спадкування хоча б одним спадкоємцем ближчої черги унеможлиблювало спадкування наступних черг спадкоємців за законом.

У середині XVI ст. на українських землях було здійснено реформу спадкового права. Відповідно до реформи будь-яка вотчина спадкуватися тепер виключно за законом [3, с. 40]. Тобто, землю за заповітом успадкувати було неможливо, а це свідчить про обмеження прав спадкодавця.

Після реформи спадкового права Другий Литовський статут встановив ще один випадок обов'язкового спадкування за законом, що стосується міщан. Відповідно до статті 5 восьмого розділу Другого Литовського статуту 1566 р., міщанин непривілейованого міста і

прості люди мали право скласти заповіт і відписати третину свого майна кому завгодно, а дві третини рухомого майна залишити дітям для здійснення служби. Оскільки рухомою власністю перелічених категорій населення здебільшого були знаряддя праці, тому керуючись економічними інтересами держави, законодавець намагався стабілізувати господарську сферу, внаслідок чого формувалися цілі династії ремісників, землеробів, ковалів, ткачів, мірошників та ін. Якщо у перелічених вище людей не було дітей, то все одно ті дві частини майна залишалися землевласникові. Таким чином, у вищезазначеному випадку встановлено необхідне спадкування землевласниками майна вільних людей, які жили на їхній землі і повмирали бездітними.

Отже, становлення спадкового права у Литовських статутах започаткувало виділення його в окремий самостійний інститут цивільного права. При цьому, Перший та Другий Литовські статuti вирізнялися досить прогресивним, рівнем юридичної техніки як для XVI ст., оскільки в них подано визначення багатьох правових термінів щодо заповіту, вони визначають спадкові права міщан, а також процесуальні норми спадкового права, а найголовніше виділяли два види спадкування: за законом і заповітом. Отже, саме перші два Литовські статuti заклали засади спадкового права, які знайшли своє подальше відображення в Третньому Литовському статuti 1588 р.

Список використаних джерел:

1. Історія держави і права України : підручник. / В.М. Іванов – К. : КУП НАНУ, 2013. – 892 с.
2. Юхо И. Правовое положение населения Белоруссии в XVI в. / И. Юхо. – Минск, 1978. -144 с.
3. Майкут Х. В. Деякі питання врегулювання спадкових відносин на українських землях за Литовськими статутами / Х. В. Майкут // Порівняльно-аналітичне право. Випуск № 2. С. 37–41.
4. Ливак М. М. Спадкування за заповітом відповідно до статутів Великого Князівства Литовського, Руського та Жемантійського / М. М. Ливак // Митна справа. – 2013. – № 5(2.1). – С. 70-75.
5. Заяць А. Міщани поміж Литовськими Статутами і практикою життя / А. Заяць // Соціум. – 2010. – Вип. 9. – С. 9-19.
6. Історія держави і права України : підручн. / [керівн. авт. кол. А. Чайковський, В. Батрименко, Л. Зайцев, О. Копиленко та ін.; за ред. А. Чайковського]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.